

Особливості отримання вихідних даних під час судово-психологічного дослідження дітей дошкільного віку

Олена Сліпець

Полтавське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Полтава, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0454-2707>, e-mail: olenaslipec2020@gmail.com

Оксана Хара

Донецьке відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Краматорськ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8223-3865>, e-mail: khara.oksana@nncise.org.ua

Висловлено позицію щодо здатності дошкільників надавати важливі для справи відомості, обґрунтовано необхідність врахування вікових особливостей дошкільнят під час отримання вихідних даних під час експертного психологічного дослідження.

Ключові слова: віковий підхід; дитина; дошкільний вік; вихідні дані.

Peculiarities of Obtaining Initial Data During Forensic Psychological Research of Preschool Children

Elena Slipets, Oksana Khara

The position is expressed regarding ability of preschoolers to provide information important to the case, the need to take into account the age characteristics of preschoolers while obtaining initial data during forensic psychological research is substantiated.

Keywords: age approach; child; preschool age; output data.

Діти дошкільного віку можуть стати учасниками кримінального провадження (потерпілими або свідками), їх інтереси стають предметом захисту під час розгляду цивільних справ. У таких обставинах юридичне значення можуть мати повідомлення дітей щодо обставин делікту або ситуації, яка стала предметом судового розгляду.

Прояснення явищ психологічної природи, які допомагають правникам оцінити показання дитини, зрозуміти мотиви її поведінки й вплив на неї юридично значущої ситуації може мати суттєве значення для ухвалення судом рішень у цивільних і кримінальних справах (найчастіше у справах з визначення місця проживання дитини, у кримінальних провадженнях, пов'язаних із сексуальним або іншими видами насилля), що є підставами для визначення кваліфікувальних ознак злочину.

Питання щодо доцільності допитів (опитувань) дітей дошкільного віку й цінності їх показань для розслідування, а також можливості проведення судово-психологічної експертизи дитини, молодшої за п'ять років, залишається дискусійним. Аргументами правників і психологів, які вважають отримання показань від дітей

дошкільного віку недоцільним, є специфіка їх вікового розвитку: несформована довільність поведінки й пізнавальних психічних процесів, мовлення, тенденція до фантазування, несформованість системи відношень, значна ситуативність поведінки, які можуть бути перепонами для адекватного сприймання дошкільниками подій і їх правильного подальшого відтворення, унеможливають усвідомлення свого інтересу, побудову й висловлення власної позиції. Інша точка зору полягає в тому, що діти дошкільного віку здатні сприймати фактичний бік подій і правильно їх відтворювати за умови правильно побудованого опитування, психологічне дослідження поведінки дитини в юридично значимій ситуації є інформацією, важливою для прийняття рішення судом [1].

Наші спостереження під час судово-психологічних експертиз узгоджуються із цією позицією. До того ж часто емоційні реакції, породжені ситуацією делікту й висока здатність дітей дошкільного віку до запам'ятовування забезпечують надання ними узгоджених між собою і з матеріалами провадження розповідей, які містять наочні деталі обставин і поведінки фігурантів,

опис своїх реакцій і переживань (які є характерними для дітей такого віку).

Значення ухвалених судом рішень (насамперед для дітей) зумовлюють необхідність пошуку способів урахування вікових особливостей дітей дошкільного віку для отримання від них та щодо них інформації, необхідної для ухвалення рішення у справі. Наша позиція полягає в тому, що за умови застосування експертом кваліфікованого підходу висновок експертного дослідження щодо дитини дошкільного віку надає значиму інформацію для оцінки судом показань і/або визначення кваліфікувальних ознак протиправного діяння, оцінки становища дитини в родині, впливу на неї протиправної події.

Одним із необхідних елементів експертного дослідження є отримання вихідних даних, обсяг і характер яких буде достатнім для оцінювання і формулювання висновків. Такими даними для проведення судово-психологічної експертизи відносно дитини є документ про призначення експертизи, який містить суттєві відомості про ситуацію й завдання, що є відправним пунктом для побудови подальшого дослідження (зокрема, для отримання інших вихідних даних, які містяться в документах і здобуваються під час обстеження підекспертного) [2].

Вікові особливості дитини визначають також види документів, які можуть містити експертно значущу інформацію щодо індивідуальності дитини, рушійних сил розвитку до, під час та після юридично значущої події, а також спосіб й тривалість проведення експертного обстеження.

З огляду на соціальну ситуацію розвитку дошкільника, роль у специфіці його індивідуальності й психічного розвитку біологічних факторів, основні маркери його психічного розвитку такими документами, що можуть містити шукані вихідні дані, є офіційні, медичні документи, зафіксовані звіти й спостереження батьків, відомості, надані педагогами і знайомими, продукти творчої діяльності дитини, зафіксовані життєві події. Медична амбулаторна картка на ім'я дитини («Історія розвитку дитини») містить відомості про біологічний розвиток дитини від народження, основні дані щодо раннього психомоторного розвитку, соматичні (насамперед неврологічні) захворювання. Тут можуть бути відомості про дорослого, який зазвичай супроводжує

дитину у лікарню й організовує нагляд. Цінну, вільну від формалізму інформацію можуть містити щоденники розвитку, які ведуть мами від народження й фіксують параметри зростання і особливості поведінки дитини. Важливі відомості про умови розвитку й ознаки психічного розвитку дитини можуть містити протоколи допитів рідних дитини, сусідів, педагогів дошкільних навчальних закладів, спортивних секцій, гуртків, студій розвитку, характеристики педагогів, протоколи і висновки досліджень психологів дитячого навчального закладу, журнали відвідування дошкільного навчального закладу.

Нині усталеною практикою є фіксування членами родини особливих або цікавих моментів свого життя на фото й відео. Такі матеріали у разі їх оформлення як документів й ідентифікації уповноваженою особою осіб, зафіксованих на них, є джерелом важливої унікальної інформації про дитину, умов її розвитку, особливості її спілкування з оточуючими, проявів її індивідуальності.

Експертне обстеження необхідно проводити з урахуванням вікових особливостей дитини й виявляти основні ознаки її психічного розвитку: комунікативні навички і навички самообслуговування, мовлення, особливості взаємин із дорослим родичем і формування автономності, рівень обізнаності, розвиток дрібної та крупної моторики, особливості функціонування пізнавальних психічних процесів (сприймання, пам'яті, мислення), актуального психічного стану, зміст спогадів про юридично значущі обставини й емоційне реагування на них. Урахування вікових особливостей передбачає певний рівень розумової працездатності й розвитку довільності поведінки, стійкості до стресу, провідну діяльність. Доцільними є проведення більшої частини дослідження у формі гри й міжособового спілкування, сумісної діяльності (образотворчої, ігрової), зміни видів діяльності, застосування експериментальних методів на кшталт «функціональних проб», які діагностують водночас кілька значущих параметрів [3, 4]. Під час обговорення юридично значущої події важливо уникати запитань, які приховано містять відповідь, натомість доцільно обговорювати дотичних до події теми [5]. Для прикладу, на запитання про дитячий садочок дитина надала відповідь про те, що вона його більше не відвідує, адже її там

образи; під час обговорення способів проведення часу з членами родини дитина розповіла про її розбещення вітчимою. Ураховуючи тип мислення дошкільників, рівень їхньої обізнаності й розвитку мовлення, можливість відставання у психічному розвитку або його пришвидшений темп в окремих сферах, експерту необхідно мати обладнання, зображення й книжки, які відповідають різному рівню розвитку підекспертного. Обстеження для дитини має бути не іспитом, а цікавим різноманітним спілкуванням із дорослим.

Наведені аспекти вважаємо загальними обов'язковими принципами побудови дослідження. Звуження або розширення конкретного переліку документів, експериментальних методів, способів організації спілкування варіюються залежно від завдань експертного дослідження, життєвої ситуації дитини, її індивідуальності та рівня психічного розвитку.

Перелік джерел посилання

1. Цільмак О. М., Яковенко С. І. Методика проведення допиту дошкільника. *Наука і освіта*. 2011. № 3. С. 95—99.
2. Сліпець О. О. Щодо поняття «Вихідні дані» для проведення судової експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювілеїв видатних учених: 95-річчя від дня народження Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річчя від дня народження М. В. Салтевського (Харків, 19.05.2023). Харків, 2023. С. 278—279.
3. Грінцова О. М., Терещенко Л. А. Дитяча психодіагностика : навч.-метод. посіб. Вінниця, 2015. 227 с.
4. Методика судово-психологічного дослідження розвитку неповнолітніх у ході розгляду справ у цивільному судочинстві. 14.1.69 / Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search/4> (дата звернення: 20.03.2024).
5. Будзинська А. Як опитувати дитину. Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих. URL: http://www.childfund.org.ua/Uploads/Files/docs/pOLand_book_correct%2B%2B.pdf (дата звернення: 20.03.2024).